

**CIEŻKO** (381) *av*

**ciężko** (380), **ciężce** (1) *SeklPieś*.

-ę- (356), -e- (9), -(ę)- (11), -(i)- (5); -e- *BielŻyw*; -ę-:-e- *FalZioł* (6: 1), *SeklKat* (4 : 2), *BibRadz* (5 : 1), *Mącz* (28 : 3), *SkarŻyw* (22 : 1).

o jasne.

*comp i sup* (54 + 13) -ciężej (67), -ciężyj (1) *MurzHist*; -ěj (8), -ej (1) *KochTr*, -(e)j (58). *sup* ną- (13), nąj- (2) *WujJud*, *PowodPr*; ną- (11), n(a)- (2).

*Sł stp*, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Z dużym ciężarem; nielekkko; *graviter Cn* (15) : *BierEz* B; Mjchał Czartowj powieda yż yego Waga człęka? [...] Albos na Ołowie Piłfał Iż tak człęko czos ważicz dał *RejKup* aa7v, t5v.

*ciężko komu* (6): *BierEz* K2v; *OpecŻyw* 137; *GlabGad* E8v; *RejKup* bb2v, cc6; Pięsze zalie mniefy godne/ vczyli [*Rzymianie*] nośić brzēmioná [...] á nie bylo im to ciężko kiedy ná to zwyczay wzięli *BielSpr* 5.

*Przysłowie*: aby mu pan Bog dał na ten nowy rok/ łyzyrokie miełtce v kroła iego miłofci mądre flowo/ ciężko wmięchu/ legko na wątrobie. *LudWieś* A2.

*Zwrot*: »ciężko dźwigać« (3): Pofeł mowj Iż nicz nieprzybyło na Wadzę. Weyże toc fyę odmieniło Tak nam ciężko dźwigać było *RejKup* bb2v, t5v, cc6.

*W przeni* (1) : Dziwna rzecz iáko ciężko czczą nośić kálétę: A dziwniefy iáko cięży/ wydawfyz monétę. *KochFr* 43.

a. *O uzbrojeniu wojska* (1) :

*Szereg*: »i lekko, i ciężko« (1):roty y lekko y ciężko vbráne mieć [*ordines tum levis tum gravis armaturae instituere*] *ModrzBaz* 115.

b. *O ubraniu* (2) : Iuż dziś łukno łtoi zá nic Mowią iż wnim ciężko chodzić Lecz łnadz Więć ciężey moy pánie Gdy y tego niedołtánie *RejRozpr* I3.

*ciężko komu* (1): iáko ten we zbroi Wytrwa/ ktoremu czáfem y w iedwabiu ciężko? *KochOdpr* C3.

2. *Mocno, bardzo silnie; srogo, surowo, dotkliwie; graviter Mącz, Cn; districte, severe Mącz* (175) : Wzdychał ciężko nárzekájąc *BierEz* G4; Ciężey winien ktory źle rádzi. *BierEz* K2, K4v, L4, O2v, O3v, O4; O ciężko łie iey łerce załmucilo s teé nowiny *OpecŻyw* [27]; A wziáfłfy go/ [...] powrozy ciężko bicżowali *OpecŻyw* 115v, 98v, 107, 131, 134v, 140; *HistAl* D7 [2 r.], E4v, F4v; Spiéra łám łiebie potępiá i iefczę ciężyi potepiáć będzie *MurzHist* G4, D3; *LubPs* V3; Niegodnym cię zawždy czyni/ łumnienie łwe cięższe winy *SeklPieś* 31v; *Leop Is* 58/3; *BibRadz* I 2c *marg*, 2.*Esdr* 1/7, *Mar* 14/33; *BielKron* 121, 463v; *Excrutio*, *Dręczę/ Dopiekam/* [...] Ciężko czinię. *Mącz* 69d; *Sacrosanctum*, Co wyłoko/ łrogo á ciężko zákázano yełt pod gárdłem *Mącz* 363c, 80d, 234b, 390a, 421d, 438b; Im co ciężłżego z gory vpádnief/ tym łye ciężey łłucze. *SienLek* 12v, 133, 147; Záfwdy naciężey vpáść muśi kto łobie nawięcy vłá *RejAp* Ff4, 42v; *HistRzym* 47v, 80 [2 r.]; *RejPosRozpr* c4v; *WujJud* 72; *BudNT Luc* 11/53; á krzywdyby łie vbogiemu człowiekowi vczynioney ciężey mściły/ niż gdyby iá bogátemu vczyniono *ModrzBaz* 73v, 60v, 65v; *SkarŻyw* 56, 134 [2 r.], 304, 479; *KlonŻal* B3v; Gdy mężny Hektor poległ/ Andromáche żoná/ Nie ták ciężko iáko ia byłá záftrwożoná. *WisznTr* 13, 13; *ArtKanc* E10, L20v; *ZawJeft* 48 [2 r.]; *OrzJan* 52; *LatHar* 85, 576; *WujNT* 76, 111 *marg*,

464 *marg*, 837; *PowodPr* 62; *CzahTr* E4; *GosłCast* 24, 42, 49, 58, 61, 69; *SkarKazSej* 701a; To mu łzpetnie nălăie/ to nań ciężko biăda. *ZbylPrzyg* A4.

*Zwrot*: »ciężko cierpieć« = *male pati PolAnt* [szyk zmienny] (7): Im więcėy łam łobie tu przepuffczălś/ [...] tym cięcėy poty<sup>m</sup> będziels cirpiăl *OpecŻyw* 191v; *HistAl* E7v; Pyłzni á mocarze cięcėy bęďą ćirpieć. *RejZwierc* 48 *marg* [*idem*] Bbbv; *MycPrz* I B2v; *BudNT Matth* 17/15[14]; *ArtKanc* I4v.

»ciężko obraźać« (1): ciężko Páná Bogá obraźaiă. *WujNT* 489.

»ciężko pokutować« (2): przyiăl naffe grzechy/ za ktore on cięcłko pokutowăl *OpecŻyw* 122v, 160v.

»ciężko (s)karać, (s)karan« = *graviter punire Modrz, JanStat; magis punire Modrz* [szyk zmienny] (18 : 18); bo bęďzie nás buog cięcłko kărăl dla naffeé niewdzięcźnoći. *OpecŻyw* 59, 191v; *SeklKat* Ev, F3v; *MurzHist* B3v, Pv, Q2v; *LeovPrzep* B4v; tu álbo ná onym łwiećie cięcłko bęďziemy karáni. *HistRzym* 51 v; *KuczbKat* 280, 310; Iełliby kto Kaimá zăbił/ siedm kroć cięcėy niech bęďzie łkaran. *ModrzBaz* 79v, 70 [2 r.], 72v [2 r.], 73 [3 r.], 73v [2 r.], 82v [2 r.], 86v; *WujNT* 43, *Luc* 12 *arg*, s. 252, *Hebr* 10 *arg*, 12 *arg*, s. 790, Ccccc; *SarnStat* 212, 254, 629; *PowodPr* 15, 29.

»ciężko spać« = *twardo spać* (1): *HistRzym* 80v *cf* »twardo a ciężko«.

»ciężko ważyć« (2): Małe zbytki ći[ę]łzko waźą *BierEz* L; Towărzyłzyc s tákimi/ ktorzy mogą y poćiełzyc y porăďzić: nie łobie cięcłko niewaźyc: podniešionego vmyłtu być *SienLek* 14.

»ciężko westchnąć (a. wzdychać)« (8): *OpecŻyw* 88v; *HistAl* F4v; *MurzHist* H4v, Kv; *GórnDworz* Dd4; Zătymem cięcłko wełtchnăł *KochTr* 20; Iáko nie łámentowăć/ y cięcłko nie wzdychăć? *KołakCath* B3; *SkarKaz* 548a.

»ciężko (z)grzeszyć« = *peccare valde PolAnt* [szyk zmienny] (18): Czy cięcłko grześłă przeciw panu Bogu/ ktorzy łamiă przilięģę *SeklKat* K2v, Yv, Y2; *KromRozm I* C3, O2; *BibRadz* 2.Reg 24/10; *KuczbKat* 230, 375 *marg*; *RejPosWstaw* [21<sup>2</sup>]; *CzechRozm* 238v, 239; *ModrzBaz* 28v, 104v; ábowiem zgrześłyem cięcłko myśłă/ łłowe<sup>m</sup>/ y vczynkiem *LatHar* 85, 143; *WujNT* 596, Ddddd; *WysKaz* 29.

»ciężko żáłować (się)« = *graviter dolere Vulg* [szyk zmienny] (8): *OpecŻyw* 133v; Iź gdy w cięcłkość grzechu vpădniemy/ iáko teź zán cięcłko żáłowăć mamy *LubPs* T3v *marg*; *Leop Is* 17/11; Dawid/ bărzo się cięcłko żáłowăl na męzoboyce onymi łłowy *KuczbKat* 315; *BudBib Sap* 14/15; *SkarŻyw* [237], 262, 306.

*Wyrażenie*: »ciężko zranion(y)« = *gravissimis vulneribus saucius PolAnt* (5): Tedy on młóďzienietz bęďătz cięcłko zranio<sup>n</sup> a zbit/ wźięt ielt w dóm niektorėgo gołpóďarza *ForCnR* D2; *HistAl* E7v; *BibRadz* 2.Mach 14/45; *BudBib* 2.Mach 14/45; *WujNT* 237.

*Szereg*: »twardo a ciężko« (1): á dla łpracowánia poczăł twărdo á cięcłko łpăć. *HistRzym* 80v.

**a.** *O stanach chorobowych* (9) :

*ciężko komu* (3): aż łobie ten chory pocznie wielmi łtyłkowăcz [...] Ach toć mi cięcłko a medłem. *ForCnR* D3. *Cf* *ciężko komu w czym*.

*ciężko komu w czym* (2): Bo mi wierę całă noc/ cięcłko w pierłiach było. *RejFig* Bb7v; *SienLek* 84v.

*Zwrot*: »ciężko (za)chorzeć, niemoc, chorujăcy« (3 : 1 : 1): Conflictatus gravi morbo, Cięcłko chorujăcym być. *Mqcz* 130c; Iacet graviter, Cięcłko niemoźe. *Mqcz* 161b; łam teź cięcłko zăchorzăl *SkarŻyw* 461, 543, 582 *marg*.

3. *Przykro, okrutnie, źle, smutno; graviter Mącz, Cn; aegre, aspere, indigne, moleste Mącz (75) : OpecŻyw 89; BielŻyw 109; RejJóz C4; RejKup q2; BielKron 12v; Aspere, Srogo/ Twárdo/ cieżko. Mącz 18a, 75a; RejPos 138; KuczbKat 330, 335; KochPs 83; Czemu to ciężko ma być/ co kiedykolwiek przyść musi? SkarŻyw 196; Ciężko kto niemiłuię/ ciężko kto miłuię/ Naciążęy kto miłuiąc łalki niezylkuie. KochFr 18; BielSen 12; ArtKanc Q15; GórnRozm C; Y Niemiłowác ciężko/ y miłowác Nędzna poćiechá SzarzRyt A2v.*

*ciężko komu, czemu (46): ForCnR C3; á niebądz to wam cyęfłko yżeścyę mię przedali do tey zyemye HistJóz D4; LibLeg 7/69; LibMal 1544/84; RejJóz B2v, H2v; RejKup k5; czego jako ciężko cierpieć, zwłaszcza niewinnemu, WKM NMP łacno obaczyć możesz. DiarDop 108; GliczKsiąż M5v; Abowym łnadźby mi nye ták cyęfłko było/ By s kogo obcego to myę potrefiło LubPs O; yż gdibyćię iął łamacć duch Páńfki zły/ grał na Hárfie/ áwoćby nieták cięfłko było [et levius feras]. Leop 1.Reg 16/16; BibRadz Sap 2/15; OrzRozm H2v; rozgniewał fie y ciężko mu to było iż go żeńfka płęc ofzukála BielKron 55v, 494, 302v; Indignor, Gniewam fie/ Nie przimuyę zá dobre/ Ciężko mi. Mącz 89a; Distaedet, Zalmi/ żałuyę/ ciężkomi. Mącz 90d; Si vobis non est molestum Iełli wam nie yeft przykro/ ciężko. Mącz 229b, 64d, 69d, 93c, 121c; GórnDworz T7; RejZwierc 242v; BudBib Sap 2/15; KarnNap E2; SkarŻyw 196; A co wżytkich iednáko ciśnie/ niewiem czemu Tobie ma być/ Synu mój/ naciążęy iednemu. Smiertelna/ iáko y ty/ twoiá dźiwká była KochTr 24; StryjKron 335; BielSen 9, 12; GórnRozm C, F4v [2 r.]; ActReg 135, 162; (Rzekł) będziefz miał chleb/ ku pokármu twemu. Przeto dufzy mey ták ciężko nie będzie GrabowSet Gv; OrzJan 30, 52; ZapMaz II G 97/90. Cf ciężko komu na kogo, Frazy.*

*ciężko komu na kogo (3): Pálterz mu rzekł/ nie ták mi/ ciężko ná obcego/ Iáko ná cię/ gdyżemci/ zwierzyl dobrá fwego. RejZwierc 119v; GórnDworz G7v; KochFr 28.*

*Frazy: »ciężko [komu] na duszy« (1): Aciężko mi to na dufzy Bo to moje łercze [!] czuie Pan fie barzo zafraluie RejJóz G.*

*»ciężko sercu« (1): iż woł żuie zawżdy koń mnima by co iadł/ tedy cięfłko łercu iego BielKron 464v.*

*Zwroty: »ciężko czynić« = ograniczać, uciskać (2): Angusto, Ciężko czynię/ Vciskam/ Trudność zádáyę. Mącz 10a; áni im Rzeźnicy/ Piekárze/ młynárze/ ciężko niech nie czyniá [aggravent et perturbent JanStat 218] SarnStat 202.*

*»ciężko myśleć, myślący« (1 : 1): Ludziem ciężko myflączym/ łmuthnym/ trofklwym: lekarzłtwo. FalZioł \*2b; RejKup p2v.*

*»ciężko spać« (3): ábowiem tháki ieść niemoże/ ciężko łpi SienLek 104v, 17v, 18v.*

*»ciężko umierać, umierający« (1 : 1): Patrzalam na pana ij na łyna mégo/ na krzyżu wiłfácęgo ij cięfłko vmiériácęgo OpecŻyw 188; ArtKanc E10.*

*Szereg: »ciężko a (i) przykro« (2): Crux etiam dicitur quicquid nos cruciat, Cokolwiek nas męczy/ álbo nam ciężko a przykro yeft. Mącz 69d, 121d.*

4. *Trudno, z trudem, z wysiłkiem; opornie; operose Mącz (113) : A ia ták ciężko kopáiac/ Wiecznie rolą przewracáiac: Będac ták pilny w orániu/ Nie mogę przyść k dobre<sup>mv</sup> mieniu. BierEz P2; FalZioł IV 21a, V 19c; RejRozpr I3; MurzNT Matth 14/24; KromRozm III L4; RejWiz 69v, 191v; BielKron 233, 282v; Mącz 265a; A ktory [koń] ieft krotki miedzy oczymá/ bárzo chwata/ [...] tákiego ciężko*

trzymać. *SienLek* 186v, 170 [2 r.]; *BielSat* D3v; Y żelazo by namięższe gdy sie wftawicznie á ciężko obraca/ pewnieby sie rychło zrobiło *RejZwierc* 15v, 46, 115v; Bo otyło ferce ludu tego/ y wlyzmá ciężko flucháli [*et auribus graviter audierunt*] oczy fwe zámrużáli *BudNT Act* 28/27 [*przekład tego samego tekstu WujNT*]; *ModrzBaz* 95, 121v; Dobrym/ gdzie może/ pomocy dodawa/ A co przyrzécze/ by nacięży/ zyści. *KochPs* 19; *SkarŻyw* 4, 168, 399 *marg*; *BielRozm* 29; *WujNT Matth* 13/15, *Act* 28/27; iednemu lekko przychodzi pożywienie/ drugiemu ciężey *KlonFlis* A4.

*ciężko komu, czemu* (47): *OpecŻyw* 10v; *GlabGad* I5; *BierRozm* 25; bo gdi beda wiedziecz Turczy tedi bedzie cziefzko panv naľchemv *LibLeg* 11/59, 11/13, 184v; *LibMal* 1544/84; Naciężey ci fndz będzie/ tu z nim z granicz wyniľ *RejJóz* B, H4v; *Diar* 39; *BielKron* 259, 428; *Mącz* 72c, 138d, 506a; *SienLek* 18v; *RejAp* BB7; *GórnDworz* P5v [2 r.], Gg8, li8v; *RejPos* 85v [2 r.], 197v *marg*; *HistLan* F5; *KuczbKat* 185; *RejZwierc* 101v, 160, 167v, [238]; *BielSpr* 3, 19, 30v, 38v, 57; *SkarJedn* 236; Lecz Pan moy Iezus Chryftus żywy/ ná moię pomoc nieomiefzka: á tam gdzie mi naciężey będzie/ přetką mi obronę poľle. *SkarŻyw* 69, 75, 168, 263; *CzechEp* 187; *KochSob* 64; *ActReg* 5, 86; *GrabowSet* T4; *GosľCast* 26; *SkarKazSej* 670a.

*ciężko na kogo* (2): tám ie Egipczycy w koło ofkoczyli y oblegli/ ták iz tho było ciężko ná nie/ bo nie mieli doľtátku ku żywności *BielKron* 30v; *Mącz* 486b.

*Fraza*: »[na kogo] ciężko przyszło« (3): *RejRozpr* Gv; Potym gdy ná nie ciężko przyszło/ musiały záľię męze Thátary ľpoymować. *BielKron* 297v; *BielSpr* 70v.

*Zwrot*: »ciężko przyść« (2): A niechcelfzi ná doľ sľtápic/ Zeby to miało ciężko przyść. *BierEz* S4; *BielSpr* 3.

»ciężko robić, (s)pracować (się)« = *laborare Vulg* [*szyk zmienny*] (8 : 5):V ktorego ciężko robiľ/ Glinę cegłę záváždy noľiľ. *BierEz* L2; roskofné kázanię vdzialal/ na ktorym sie był ciężko ľpratzował *OpecŻyw* 73v, 30v; *fatigare*, cyaszko robicz *BartBydg* 235b; *MurzNT Matth* 11/28; *BielKom* E7v; *Sisiphum voluere*, Vftawnie ciężko przes przetanku pracować. *Mącz* 506c; *SienLek* 30v; *GórnDworz* O2; *SkarŻyw* 21, 22; *BielRozm* 11; *Calep* 371a.

»ciężko rodzić« (2): ciężko matki muľzą rodzić *FalZioľ* V 17b; *SkarŻyw* 307.

*Szereg*: »ciężko i trudno« (1): A gdy co dla dobrego poľpolitego vczynić: wnet ciężko y trudno/ y nie máľz. *SkarKazSej* 705a.

*W przen* (1) :

*Zwrot*: »ciężko rodzić« (1): Oto ciężko rodzi niesprawiedliwość [*Ecce parturit iniustitiam*] *WróbfŻoľt* 7/15.

**a.** *O stanach chorobowych* (7) : á odwilżaią wedľug wilgotności pirwego ľopnia, temu kto ciężko wraca á iefť mdle<sup>80</sup> żoľadka *FalZioľ* I 62c.

*ciężko komu* (2): Iefťli mu nie ciężko dychać. *FalZioľ* V 13v [*idem*] *SienLek* 21.

*Zwrot*: »ciężko (od)dychać (a. tchnąć), tchnący« [*szyk zmienny*] (5 : 1): á kto ią pije/ thedy pomaga komu tchnąć ciężko *FalZioľ* IV 49a, V 13v; *SienLek* 18v, 21, 170; *Dyspnoicus* – Cziefzko tchnąci. *Calep* 345b.

**b.** *O biegu konia* (6) :

*Zwrot: »ciężko nosić, noszący, noszenie« (4 : 1 : 1): Equus succussarius, [...] Kon który cýęsko nofy. Murm 38; BartBydg 153; Succussatura, Wftrząfanie/ Ciężko nofzenie. Mqcz 339c, 339c [2 r.]; SienLek 187v.*

*\*\*\* Bez wystarczającego kontekstu (3) : Graviter, Ciężko. Mqcz 149c, 264a; Pergraviter – Barzo ciężko. Calep 781a.*

*Synonimy: 2. boleściwie, barzo, dotkliwie, mocno, nader, okrutnie, silnie, srogo, wielce, wielmi; 3. markotno, przykro, smutno; 4. trudno.*

*Cf NIECIEŻKO*

AL